

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

СРБИЈА: ЈЕЗИК НАУКЕ О МУЗИЦИ & СРБИЈА

Уређивачки одбор

- Mr Зоран Комадина, редовни професор (декан), Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Никола Бубања, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Биљана Мандић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор, Универзитет „Г. д’ Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор, Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор, Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Биљана Мандић, ванредни професор
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор

Рецензенти

- др Снежана Николајевић, редовни професор у пензији (Крагујевац)
др Соња Маринковић, редовни професор (Београд)
Димитрије О. Големовић, редовни професор у пензији (Београд)
др Ира Проданов-Крајишник, редовни професор (Нови Сад)
др Драгана Сарајлић, редовни професор (Приштина)
др Биљана М. Павловић, редовни професор (Призрен – Лепосавић)
др Владимир Марковић, редовни професор (Источно Сарајево)
др Јасна Вељановић, редовни професор (Крагујевац)
др Наташа Црњански, ванредни професор (Нови Сад)
др Данијела Судзиловски, ванредни професор (Ужице)
др ум. Милорад Маринковић, ванредни професор (Крагујевац)
др Срђан Тепарић, доцент (Београд)
др Сенка Белић, доцент (Београд)
др Младен Марковић, доцент (Београд)
др Кристина Парезановић, доцент (Крагујевац)
др Невена Вујошевић, доцент (Крагујевац)
др Ања Лазаревић Коцић, доцент (Крагујевац)
др ум. Владимир Трмчић, доцент (Крагујевац)
- Др Ратка Чолић, ванредни професор (Београд)
Др Милан Максимовић, ванредни професор (Београд)
Др ум. Нинослава Вићентић, ванредни професор (Београд)
Др Данијела Димковић, доцент (Београд)
Др Ксенија Пантовић, доцент (Београд)
Др Кристина Селаковић, доцент (Крагујевац)
Др Сања Филиповић, редовни професор (Нови Сад)
Др Бојана Пашајлић, доцент (Крагујевац)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига III

**СРБИЈА:
ЈЕЗИК НАУКЕ О МУЗИЦИ
&
СРБИЈА**

Уредници
Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Крагујевац, 2023.

САДРЖАЈ

О КЊИГАМА СА XVII МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ
СКУПА „СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 5

О ТРЕЋОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА XVII МЕЂУНАРОДНОГ
НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 11

Србија:
језик науке о музици

Биљана Љ. МАНДИЋ
СРПСКА МУЗИЧКА ПЕДАГОГИЈА И ОСНОВНОШКОЛСКИ
СИСТЕМ: ОСВРТ НА ПРОШЛО И ВИЗИЈА БУДУЋЕГ / 17

Марија М. ЂИРИЋ
МУЗИКА У СРПСКОМ АНИМИРАНОМ ФИЛМУ
У ПЕРИОДУ 1969–1977 / 33

Зоран Ж. БОЖАНИЋ
КОНТРАПУНКТСКА ТЕОРИЈА У СРБИЈИ:
ОД ШКОЛСКОГ ПРИСТУПА
ДО НАУЧНИХ ИСТРАЖИВАЊА / 45

Маја В. РАДИВОЈЕВИЋ СЛАВКОВИЋ и Невена Ј. ВУЈОШЕВИЋ
РУКОВЕТ – ФОЛКЛОРНИ БРЕНД
СРПСКЕ УМЕТНИЧКЕ МУЗИКЕ / 55

Сања Б. РАНКОВИЋ
ВОКАЛНЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ АНСАМБЛА НАРОДНИХ ИГАРА
И ПЕСАМА СРБИЈЕ „КОЛО” КАО ИДЕНТИТЕТСКИ МАРКЕРИ
У ОКВИРУ ФОЛКЛОРНОГ ПРОФЕСИОНАЛИЗМА / 67

Јуеннинџ Ј. ЏАНГ
АКАДЕМСКО МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО У КУЛТУРНОЈ РАЗМЕНИ
ИЗМЕЂУ КИНЕ И СРБИЈЕ У ОКВИРУ ПОЛИТИКЕ КИНА – ЗЕМЉЕ
ЦЕНТРАЛНЕ И ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ: ДВА ДЕЛА СРПСКЕ КОМПОЗИТОРКЕ
БРАНКЕ ПОПОВИЋ ЗАСНОВАНА НА КИНЕСКОЈ МУЗИЦИ / 77

Ивана М. МИЛИЋ
ЗНАЧАЈ НАРОДНЕ МУЗИЧКЕ ТРАДИЦИЈЕ У РАЗВИЈАЊУ
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА / 95

Лица М. MARKOVIĆ
МЕТОДИЌКИ MODELI SRPSKIH VIOLINSKIH PEDAGOGA:
OD AUTONOMNOG PRAKTIČIZMA DO INTEGRATIVNIH
ODNOSA SA VANMATIČNIM DISCIPLINAMA / 107

Мирко Р. ЈЕРЕМИЋ
(НЕ)БРИГА О СРПСКОЈ УМЕТНИЧКОЈ МУЗИЦИ – ПРОБЛЕМИ
И ИЗАЗОВИ СА КОЈИМА СЕ СУОЧАВАЈУ МУЗИЧКЕ
ЗАОСТАВШТИНЕ СРПСКИХ КОМПОЗИТОРА / 117

Милена М. СТАНОЈЕВИЋ
ПОЕТИКА ПОСТМОДЕРНИЗМА У ПЕСМАМА РАМБА
АМАДЕУСА – НОВО ЧИТАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ / 131

Сенка Р. БЕЛИЋ
АКТИВНОСТИ И ПОСТИГНУЋА **СРПСКОГ ДРУШТВА ЗА**
МУЗИЧКУ ТЕОРИЈУ ОД ОСНИВАЊА (2019–2022) / 141

СРБИЈА

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ БАБОВИЋ
ТОКОВИ АРХИТЕКТОНСКОГ КОНТЕКСТА: ДИНАМИЗАЦИЈА,
ФРАГМЕНТАЦИЈА И ДЕМАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА / 151

Љубица З. ВИНУЛОВИЋ и Сенка Д. СТОЈКОВИЋ
ОБЛИКОВАЊЕ ВЛАДАРСКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ ДЕСПОТА
СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА ПУТЕМ ТЕКСТА И СЛИКЕ / 163

Љубица М. ВУЈОВИЋ
РЕЦЕПЦИЈА ИЗЛОЖБЕ ХЕНРИЈА МУРА У СРПСКОЈ УМЕТНОСТИ / 177

Милан А. РАДОЈЕВИЋ
ДОМ КЊИГЕ „ПРОСВЕТА” У КРАГУЈЕВЦУ:
ОБНОВА И РЕВИТАЛИЗАЦИЈА / 191

Нашилија З. БОГДАНОВИЋ
„ЛИКОВНИ АКТИВИТЕТ” СТЕВАНА ЖИВАДИНОВИЋА БОРА У МЕДИЈУ
КОЛАЖА И ЊЕГОВА УЛОГА У БЕОГРАДСКОМ НАДРЕАЛИЗМУ / 207

Саша Ј. МИХАЈЛОВ
НЕПОСРЕДНИ ФРАНЦУСКИ УТИЦАЈИ У РАНОМ
СТВАРАЛАШТВУ АРХИТЕКТЕ ЈОСИФА НАЈМАНА / 233

Марија Р. RADISAVČEVIĆ
IZMEĐU „CRNE KUTIJE” I „BELE KOSKE” „GRAY
GATTER” U POLJU PROŠIRENOG FILMA / 249

Neda D. RADOIČIĆ
MANIFESTACIJE FENOMENA FANTAZIJE U FILMU GOSPODIN
RENE MAGRIT REDITELJA ADRIANA MABENA (1978) / 257

Тамара М. СТОЈАНОВИЋ
НАСТАВНИЦИ И ЊИХОВА УЛОГА У УКЉУЧИВАЊУ
ИКТ У НАСТАВУ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ / 265

Милан А. РАДОЈЕВИЋ¹

*Универзитет у Београду
Архитекциони факултет
Депарتمان за архитектонске технологије*

Александар М. РАДОЈЕВИЋ

*Универзитет у Београду
Архитекциони факултет*

ДОМ КЊИГЕ „ПРОСВЕТА” У КРАГУЈЕВЦУ: ОБНОВА И РЕВИТАЛИЗАЦИЈА²

Дом књиге „Просвета” у Крагујевцу обновљен је и ревитализован далеке 1978. године. Циљ рада је да прикаже пројектантски процес, избор оптималног архитектонског решења и опише грађевински поступак за заштиту објекта, с намером да унутрашњи простор задржи функцију књижаре, уз нове пратеће садржаје. Неколико различитих функција пројектантским поступком је повезано у целину. Такође, водило се рачуна о томе да се сачува постојећи ритам фасадних отвора, примене одговарајући материјали и обнови спољни изглед објекта. Примењене методе омогућиле су реализацију захтева за допунским садржајима, са одговарајућим инсталационим и другим техничким системима, као и испуњавање нових естетско–ликовних критеријума. Резултат обнове и ревитализације је заштита и продужетак животног века значајног објекта и осавремењавање унутрашњег простора у техничком, технолошком и функционалном смислу. Обновљен и функционално реорганизован, простор књижаре у Дому књиге „Просвета” постао је значајан културни центар за грађане тог дела Шумадије. Услед друштвено–економских промена, простор је преуређен у друге сврхе, чиме је прекинута традиција коју је објекат имао као „место културе”, што је допринело томе да успешно и награђено архитектонско дело буде заборављено.

Кључне речи: обнова, ревитализација, одржавање, архитектонски пројекат, ентеријер, традиција

1. Увод

Крајем XIX и почетком XX века Крагујевац (са околином) бележи пораст становништва и убрзан привредни, просветни и културни развој. Главни покретач развоја су била приватна предузећа, трговачке и занатске радње, а најзначајнији је био Војнотехнички завод, као највећи привредни комплекс овог подручја (Пашајлић 2020: 48). Неки од фактора који су заслужни за брз и успешан развој града Крагујевца су географски положај и добра саобраћајна повезаност (путеви, железница). Град се полако трансформише од оријенталне вароши, без модерне комуналне инфраструктуре, ка европским узорима у урбанизму и архитектури (Гашић 2016: 101). Нагли економски успон покренуо је изградњу за то време модерних архитектонских објеката различите намене и стилова и неки од њих су сачувани до данас.

Објекат у којем је, после обнове и ревитализације, априла 1978. године, био смештен Дом књиге „Просвета” изграђен је далеке 1912. године у центру Крагујевца, на углу улица Краља Петра I и 27. марта (данашњи називи). Био је у власништву

¹ milan@arh.bg.ac.rs

² Истраживање је спроведено у оквиру Центра за истраживачку делатност Архитектонског факултета Универзитета у Београду – Лаб 03.

познатог крагујевачког трговца Милана Николића, који је, у приземљу објекта и стамбеном простору на спрату, држао, за то време помодну трговину „Код Београђанина”. Већ почетком XX века у граду је било 395 трговаца (Бакић 1972: 153), што осликава економски полет Србије са почетка тог века, развијеност трговине и заната у то време, као и потребу (због престижа) за оваквим објектима и просторима. Објекат је обликован у форми палате са „кулом”, као угаоним мотивом, великим отворима и многобројним детаљима на уличним фасадама, што доприноси његовој монументалности, како у време када је пројектован и грађен тако и данас, сврставајући га у неколико најзначајних и најлепших објеката у Крагујевцу (сл. 1). Пројектант ове пословно-стамбене палате није са сигурношћу познат, али, у својој докторској дисертацији, Бојана Пашајлић (Пашајлић 2020: 234) нас упућује на текст који говори о сличности са палатом породице Вучо у Београду и указује на могућност да је, највероватније, аутор овог здања архитекта Димитрије Т. Леко. Велика сличност између ових двају објеката поткрепљена је чињеницом да је архитекта у периоду градње боравио у Крагујевцу (Трифунковић 2008: 173):

Према начину на који је фасада обликована и компонована увиђа се велика сличност са палатом породице Вучо у Београду коју је пројектовао архитекта Димитрије Т. Леко. С обзиром да је архитекта у годинама настанка Палате Милана Николића био у Крагујевцу, сматра се да би овај објекат могао да буде његово дело. Објекат поседује приземље и спрат. Фасада објекта богато је декорисана другостепеном пластиком која се може приписати *art nouveau* стилу. (Пашајлић 2020: 234)

О отварању Дома књиге „Просвета”, априла 1978. године (сл. 2), после опсежне обнове и ревитализације, извештавала је већина штампаних и електронских медија, као и стручних часописа за архитектуру и грађевинарство у Србији, која је у то време била део Југословије. Архитекта Дарко Поповић, у свом тексту у *Полиници*³ запажа:

Оријентација према којој класични књижевни простори, већ самим процесом адаптације и преобликовањем, добијају сасвим нову – вишефункционалну намену, показује се сасвим исправном. Књижевна као стедиште културних збивања, као центар за „размену” уметности и културе, а не само књиге као „артикал” свакако да није нов феномен, али неки новији потези наших издавачких и дистрибутерских кућа показују још одлучније и, надасве, позитивно кретање у том смеру. Најбољи такав пример у овом тренутку, укључујући и тезу о деметрополизацији културе, представља „Дом књиге” у Крагујевцу београдске издавачке куће „Просвета”, који сада већ више од годину дана није привукао ону пажњу јавности коју овакав „дом” недвосмислено заслужује ... Из стамбеног простора на спрату и пословног простора – књижевне приземље, нешто више од стотинак квадратних метара, преуређењем целокупног његовог унутрашњег простора, добијен је скоро седам пута пространији простор у коме сада књига има друга својства и много већи значај.

Пројекат је израђен у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе у Крагујевцу. Завод је дао архитектонско-конзерваторске услове за обнову и заштиту свих делова објекта, као и објекта у целини. Добро сагледани и дати услови од стране Завода су много помогли и олакшали рад главном пројектанту Александру Радојевићу⁴, што је у фазама⁵ дефинисања потреба, пројектног

3 Дневне новине, подлистак *У свету књиге*, који је излазио сваког четвртка (1979).

4 Професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду (сада у пензији).

5 Дефинисање потреба и пројектног задатка је прва фаза животног века објекта, након које, у другој фази, долази до планирања и пројектовања на свим нивоима, док у трећој фази долази до реализације пројектата.

задатка, планирања и пројектовања утицало на то да се пронађе најадекватније и најрационалније решење функционалне организације унутрашњег простора, као и одговарајуће конструктивно решење. Финансијска средства, у износу нешто више од милион динара (1977), за пројектовање, заштиту, обнову и комплетну ремодулацију постојећег унутрашњег простора објекта књижаре „Просвета”, обезбедили су Основна организација удруженог рада – унутрашња трговина „Просвета” из Београда и кредити Београдске банке и Југобанке из Крагујевца (Радојевић 1979: 26).

2. Методологија

Искуство говори да су стари објекти који се ревитализују и, преоријентацијом унутрашњег простора, прелазе у нову функцију, велики изазов и инспирација, као и референца, за сваког архитекту. У ствари, методологија процеса пројектовања је свеобухватнија него када се пројектује нови, наменски објекат. То се посебно испољава када су у питању објекти под заштитом, који имају историјску вредност и архитектонску препознатљивост (Анштет 1981: 14–16).

У раду су представљени резултати једног архитектонско-грађевинског подухвата на обнови и ревитализацији објекта кроз функционалну пренамену простора, задржавањем постојеће форме, ритма и естетике, уз примену других материјала (у односу на првобитно уграђене) за завршну обраду. Сврха рада је да допринесе истраживањима примене одређених пројектантских решења у различитим фазама животног века објекта и сагледавање њихових утицаја у фази коришћења односно употребе објекта, која је најзахтевнија у техничко-материјалном смислу и траје најдуже. Дефинисано је неколико фаза за анализу:

- 1) сагледавање стања у коме се налази објекат – постојеће стање и процене;
- 2) креативни процес у којем се предлажу пројектантска решења на свим нивоима (функција, конструкција, инсталације, материјализација, одржавање итд), као и укључивање и повезивање свих учесника у пројекту и реализацији;
- 3) одређивање критеријума за просторне интервенције у односу на концепте програма; и
- 4) сагледавање одабраних просторних и техничких решења и њихова реализација.

3. Припремне активности и анализа

3.1. Постојеће стање и процене

После детаљних прегледа и снимања постојећег стања (фасаде, унутрашњи простор, конструктивни елементи, инсталације, завршна обрада) забележена су оштећења објекта у целини. У процесу прегледа учествовало је више експерата различитих струка. Закључено је да су неопходне озбиљне и свеобухватне архитектонско-грађевинске интервенције на заштити и обнови објекта, како би могао да одговори новим захтевима и потребама. Видна су била оштећења на свим фасадама, посебно на уличним, на којима су забележена велика оштећења комплетне архитектонско-стилске пластике (сл. 3), као и портала у приземљу. Кров (кровна конструкција и покривач), простор поткровља, степениште, као и простор приземља су захтевали озбиљну обнову и ревитализацију. Такође, постојећа организација унутрашњег простора захтевала је свеобухватну функционалну

пренамену продајно-стамбеног у пословно-културни садржај (Радојевић, Радојевић 2021). Ова чињеница подразумевала је додатне провере конструктивних елемената⁶, пре свега таванице првог спрата и поткровља, као и проналажење нове позиције централне вертикалне комуникације, без ремећења функционалне повезаности свих нивоа и њиховог односа у целини. С тим у вези, требало је одредити нову позицију степеништа у приземљу књижаре, које ће се повезати са галеријом и централном вертикалном комуникацијом (сл. 4).

После извештаја пројектанта о детаљном прегледу и обављеном снимању постојећег стања, будући корисник и инвеститор је дефинисао пројектни задатак који је предуслов за израду пројектне документације.

3.2. Дефинисање архитектонског програма и услови за пројектовање

Обнова и ревитализација, а касније и коришћење (употреба) објекта културе са сложеном функционалном организацијом (карактеристично издужена основа свих нивоа), какву има Дом књиге у Крагујевцу, захтевали су да се у почетној фази сагледају потребе и захтеви свих заинтересованих страна у овом подухвату. То је омогућило да се лакше и брже дефинише пројектантски програм, уз поштовање свих услова добијених од Завода за заштиту споменика.

Према пројектном задатку, предвиђене су унутрашње интервенције, које, у функционалном смислу, повезују више целина по хоризонталном и вертикалном правцу, што омогућава функционалну усаглашеност унутрашњих простора са распоредом отвора (прозора) на фасадама. У условима добијеним од Завода за заштиту споменика у Крагујевцу захтевано је да се задрже сви односи отвора и маса на фасадама. Никаве промене и интервенције у том смислу, као и промена улаза у објекат, нису допуштене, већ само обнова и враћање у првобитно стање. Пројектним задатком од аутора архитектонског решења је захтевано следеће:

- 1) у приземљу објекта предвидети простор за књижару, из више целина са посебним деловима: одељење за белетристику свих југословенских издавача, одељење само за издања *Просвете*, одељење на којем би биле изложене само дечје књиге и одељење са уџбеницима и школским прибором, као и одељење са страном литературом, часописима и новинама. Кретање посетилаца било би слободно, а различита одељења у приземљу визуелно би објединио информативни пулт у јединствен простор књижаре са галеријом на спрату;
- 2) простор књижаре, над једним делом приземља, имао би галерију на којој би било одељење са страном литературом, часописима и новинама, као и тоалет за посетиоце и посебан санитарни блок за запослене, са простором за пресвлачење, туш-кабином и тоалетом;
- 3) на првом спрату формирати продајни простор за биротехнику, механиграфију, канцеларијски прибор, музичке инструменте, фотографску опрему и материјал, док би простор за продају тапета био засебан део, и
- 4) у оквиру осталог расположивог простора предвидети канцеларије, санитарни блок и део за вишенаменску функцију (тзв. салон књиге), у коме би се одржавале изложбе (слика, графика, фотографија), промоције књига и концерти мањег формата.

6 Проверу конструкције и прорачуне урадио је др Милан Лазић, професор Архитектонског факултета у Београду.

3.3. Одређивање критеријума

Концизан и врло јасно дефинисан пројектантски програм усмерио је процес пројектовања и друге припремне активности ка одређивању критеријума који би допринели да се лакше одаберу предложене просторне архитектонско-грађевинске интервенције и техничка решења у односу на програмску концепцију, као и да се утврди редослед извођења одабраних решења. Установљени критеријуми као што су: пројектантска и техничка решења, време реализације, економски параметри, дужина и обим реализације, експлоатација објекта, одржавање и други, помогли су у процени и избору предложених пројектантских и техничких решења.

3.4. Сагледавање одабраних просторних и техничких решења

Критеријуми одређени у претходној фази одлучили су које су најприхватљивије просторне интервенције које ће дати најбоље резултате према добијеном програмском концепту. Такође, одабрана су техничка решења, како би се приступило избору одговарајућих извођача и отпочела реализација пројекта.

4. Обнова и санација постојећег објекта

Прегледом конструктивног склопа је утврђено да се постојећа таваница над приземљем, због нових функција на спрату и појачаног оптерећења, али и због добијања потребне и задовољавајуће висине простора у приземљу, мора уклонити и заменити новом, међуспратном таваницом. Нова галерија добила је другу функционалну намену у односу на ону коју је имала стара галерија са дрвеним степеништем и конструктивним гредама (Радојевић 1979: 27). Њена намена је била складишни простор, лоше организован, непрактичан и конструктивно неодговарајући, те је одлучено да се уклони. Изведена је нова армиранобетонска плоча ширине три метра. Окачена је о нову спратну таваницу затегама у одређеном распону према статичком прорачуну, чиме се омогућило да се избегну стубови у приземљу, што је простору у приземљу дало нови квалитет (Краус 1981: 26–28). Повећан је волумен приземља, побољшан излагачки простор за књиге, са аспекта величине и сагледивости изложених књига, а уједно је омогућено једноставније кретање и оријентација посетилаца у новом простору књижаре. Логика новог кретања посетилаца и купаца у приземљу, функционална пренамена галерије, потребе запослених и противпожарно обезбеђење, захтевали су додатну вертикалну комуникацију. Ново једнокрако армиранобетонско степениште позиционирано је тако да задовољи све тражене аспекте и реализује идеју о промени кретања посетилаца за 180°, размотрену још у програмском концепту (Радојевић 1979: 33). Ово решење је захтевало да се старо степениште потпуно уклони, што је и учињено, али се, на другој страни, уз кориговање висина нивоа, изградњом нове таванице изнад приземља испунио још један од захтева – да се обезбеди кретање без великог замора и повезаност простора по нивоима, укључујући и поткровље. Таваница поткровља је конструктивно ојачана постављањем нових носача за прихватање постојећих кровних везача, као и кровне конструкције у целини (Радојевић 1979: 35). У простору поткровља уклоњени су сувишни делови постојеће дрвене кровне конструкције, а поједини оштећени и неодговарајући конструктивни елементи су замењени новим. Главни кровни везачи су задржани, а њихов распоред и позиција су омогућили (код уређења поткровља) формирање „сепареа” за различите намене (канцеларијски простор, простор за

састанке, промоције, раговоре, одмор), утичући на функционалну организацију поткровља. Овим техничким решењем је омогућено додатно активирање поткровља. На слици (сл. 5) дате су основе нивоа (архитектонски цртежи) са наменом простора и две фотографије ентеријера са главним степеништем. Поред захвата на елементима кровне конструкције, замењен је кровни покривач, а, због нове функције поткровља, неопходно је било да се овај простор природно осветли и вентилира. Једино могуће решење, према условима добијеним од Завода за заштиту споменика у Крагујевцу, јесте увођење кровних прозора који се не би видели са улице и реметили фасаду и изглед објекта у целини. Уграђени су кровни прозори типа „велукс”, вексловањем кровних везача, чиме је задовољена потреба за природним осветљењем и вентилацијом комплетног поткровља, као дела где је смештена централна вертикална комуникација (сл. 6).

Прегледом свих постојећих инсталација и уређаја закључено је да се све мора заменити. Поред комплетне замене, нова функционална организација простора захтевала је додатне грађевинске радове на разводу нових праваца инсталационих мрежа и уградњу додатне опреме. Изведене су следеће инсталације: громобранска инсталација, електричне инсталације (јаке и слабе струје), машинске инсталације централног грејања са подстаницом у сутерену, противпожарне инсталације, инсталације за алармне уређаје и сигнализацију, птт инсталације, инсталације водовода и канализације. Промењени су сви вертикални и хоризонтални олуци, окапнице и опшивке (Радојевић 1979: 35).

Сви архитектонски и грађевински радови праћени су од стране пројектаната задужених за одређени сегмент извођења, чиме је остварена добра сарадња са свим извођачима радова, што је праћено уредно вођеним грађевинским дневником. Због изузетно сложених радова, неке позиције и детаљи морали су да се усаглашавају на градилишту током извођења, али то је уобичајена пракса када се ради обнова и ревитализација објеката под заштитом.

5. Ревитализација и реализација унутрашњег простора

Завршетком архитектонско-грађевинских радова на обнови и ревитализацији објекта (конструкције, инсталација и других грубих радова), започела је реализација пројекта архитектуре унутрашњег простора. Пројекат унутрашње архитектуре омогућио је реализацију свих постављених параметара у фази планирања и формирања пројектног задатка, како би сви простори, како стари тако и нови, формирали целину у функционалном смислу и „оживели” у будућој сопственој намени. Према унапред дефинисаним параметрима било је потребно остварити следеће:

- 1) остварити визуелну уједначеност простора избором материјала, обрадом и бојом примарних елемената архитектуре унутрашњег простора (подови, зидови и плафони);
- 2) обезбедити посебност неких функционалних целина у односу на инсталације, опрему, уређаје и друга техничка решења;
- 3) постићи одређену флексибилност простора у односу на карактеристику предмета који се излажу и продају;
- 4) реализовати задовољавајући однос природне и пројектоване вештачке светлости. Природна светлост, која долази са прозора на фасадама, а који се, према конзерваторским условима, нису смели мењати, померати нити укидати или затварати, као и утицај од кровних прозора (новопројектовани), захтевали су добру усклађеност по питању распореда, типа и

јачине уграђених светлосних извора. Посебно су разматране ситуације када долази до мешања дневне и вештачке светлости, посебно у простору где су изложене књиге, у појединим деловима дана и у одређеним месецима у току године када су такве ситуације неизбежне. Колико је пројекат у овом сегменту био захтеван потврђује и чињеница да се књиге излажу под различитим угловима, те посетилац мора добро да перципира репродукције боја и без одсјаја;

- 5) прикривање инсталација на местима где су морале да остану видне, али истовремено да остану приступачне за одржавање како се не би угрозила ефикасност процеса одржавања – праћење стања, брзина, ризик и трошкови интервенције (Радојевић 2021: 31–35), и
- 6) пројектовани елементи опреме морају бити функционални у односу на своју намену, стабилни, лако померљиви и погодни за одржавање.

Диспозиција пројектоване опреме је утврђена пројектом унутрашњег простора, одобреним од стране корисника и инвеститора тако да су радови протекли у предвиђеној динамици и без накнадних активности. Доминантан материјал је дрво, од кога су израђени елементи опреме: линијски регали, уграђени регали, самостојећи покретни елементи за књиге, осовински покретни елементи са касетама за књиге („вртешка”), портали – излози. Поред опреме, дрво као материјал је коришћено за облогу конструкције галерије, као и за рукохват једнокраког армиранобетонског степеништа у централном простору књижаре. Такође, дрвеном ламперијом су обложени примарни архитектонски елементи унутрашње архитектуре (зидови и таванице) као завршна обрада. У погледу боје дрвета, употребљена је скала од светле до тамнорке браон боје са акцентима зелене (нијанса зелене боје лишћа у пролеће). Ова нијанса зелене боје употребљена је на динамичким линијским тракама (Маневић, Гавриловић 2016: 58) на огради галерије, на рукохватима обају степеништа и за информативни пулт. Поред дрвета, употребљено је стакло (боје дима) на огради централне вертикалне комуникације на свим нивоима и код улазних врата. Као завршна обрада подова, газашта и подеста, уграђен је камен типа „Маљат”, док је на спрату и поткровљу постављен теписон (итисон) у одговарајућим нијансама. Керамичке плочице одређених димензија и нијанси коришћене су као завршна облога у санитарним просторијама.

Систем линијских регала целом дужином, у приземљу и на галерији, формира „зид” за излагање књига. Ово решење је омогућило да се „ослободи” средишњи простор приземља, као и простор уз ограду на галерији, где су постављени покретни елементи, што омогућава промену распореда покретних елемената за излагање и ентеријерског изгледа унутрашњег простора (Каула 1971: 132–138). Испод степеништа уграђени су фиксни линијски регали за излагање. Информативни пулт постављен је у приземљу, на главном правцу кретања посетилаца, од улаза са угла. На слици (сл. 7) су приказани цртежи ентеријера са описима и мерама.

На првом спрату постављена је ходна линија, усаглашена са кретањем посетилаца (купаца) и диспозицијом информативног пулта и наплате купљених производа, као и са организацијом пројектоване опреме и других покретних елемената за излагање књига. Пре свега, врло пажљиво, разматрало се могуће кретање посетилаца и корисника у простору приземља и на спрату, као и њихове визуре према изложеним књигама и ентеријерским елементима, са тежњом ка што бољем и слободном (без визуелних препрека) сагледавању ново-пројектованог простора.

Потпуно неискоришћено поткровље новим архитектонским решењем (културно-пословне намене) је активирано као јединствен простор, минималистички опремљен лаганим покретним намештајем домаће производње, који је, у то време, био препознатљив по добром дизајну, квалитету израде и финалне обраде. Полуфотеље су пресвучене мебл штофом зелене боје, чиме је остварено уклапање са осталим ентеријерским елементима као што су: покретни елементи за излагање књига, делови ламперије на зидовима и ограда/рукохвати степеништа. Ова „игра” истом нијансом зелене боје, примењене на различите ентеријерске елементе, различитог облика и материјала, искоришћена је као „патоказ” у кретању посетилаца кроз волумен књижаре.

Светле површине на зидовима и плафонима, стаклене површине боје дима, прецизно нашпановане завесе боје лешника, постављене испред прозора са унутрашње стране, омогућиле су постизање жељеног визуелног израза, што је допринело колористичкој уравнотежености свих новопроектованих простора, чинећи *Дом књиже* у Крагујевцу значајним објектом тог типа крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлог века у Србији.

Професор архитекта Петар Вуловић је запазио и написао:

Колористичким ефектима уједначених топлих тонова, са извесним акцентима хладне боје, постигнута је једнообразност код свих функционалних целина, што још једном подвлачи интегритет објекта. Ово је нарочито уочљиво у просторном решавању поткровља, где је аутор поред наведеног, увео и постојећу дрвену конструкцију крова као саставни део ентеријера. Општем добром утиску уравнотежености овог простора доприноси још и светлосно решење, које истиче битне делове ентеријера у пријатној градацији интензитета светлости. (Вуловић 1979: 43)

Већ је речено да је објекат опремљен свим инсталационим мрежама и системима неопходним за несметано функционисање оваквог типа објекта. Међутим, треба истаћи да је било изузетно захтевно одабрати добро решење за осветљење простора. Та захтевност се огледала у чињеницама да се ради о врло вредном објекту, под строгим надзором и заштитом, без могућности било какве промене у погледу фасада, односа и величине отвора. Друго, још већи и тежи проблем за решавање било је „мешање” природне и вештачке светлости, посебно кад се простори „преливају” један у други, и да светлосни извори, првенствено, морају бити функционални у односу на различите садржаје (књиге, часописе, школски прибор) који се излажу. Уједно морају да помогну у кретању посетилаца, посебно када се ради о великом једнокраком степеништу и галерији, и обезбеде добар визуелни контакт између купца и продавца. И треће, уграђене светиљке су постављене тако да не ремете неизбежно мешање природног и вештачког осветљаја и имају сврху да се допуњују и заједно уобличе укупну сценографију архитектонске концепције комплетног унутрашњег простора и да, уз комплементарност тонова и светлосних ефеката, дефинишу простор. Све светиљке, као и други елементи опреме и ентеријера, изабрани су од домаћих произвођача.

6. Закључак

Постојећи објекат из 1912. године, у власништву породице Николић, са локалима у приземљу и стамбеним простором на спрату, од 1948. године постаје књижара издавачке куће „Просвета” из Београда. После тридесет година рада у малом и неадекватном простору за књижару, одлучено је да се уради обнова и ревитализација објекта. Овом одлуком, донетом у последњем тренутку,

промишљеном и храбром (за то време), сачувана је вредност значајног објекта у Крагујевцу са почетка прошлог века. Уједно, створена је добра прилика да се, паралелно са овим процесом заштите, унапреди функционалност и намена објекта, чиме је објекат добио потпуно нову улогу и значај као културни центар града Крагујевца и читаве регије.

У раду су приказани поступци обнове и метод рада у сложеном пројектантском процесу пренамене постојећег стамбено-пословног објекта у културни центар. Сагледани су: обим радова, могући проблеми, услови, потребе и захтеви у целини, као и сви међусобни односи и утицаји. Поред главног архитекте, ангажовани су пројектанти других струка, извођачи радова, као и низ стручњака различитих стручних служби који су били укључени од самог почетка у цео процес. По избору тима, дефинисани су пројектни задатак и критеријуми на основу којих су разматрана предложена пројектантска и техничка решења. Тимски су изабрана најадекватнија решења за одређене ситуације. Комплетан процес пројектовања и реализација завршени су за годину дана, што је вредно помена. Овако кратак рок потврђује добру организацију, координацију и стручност тима и свих ангажованих служби, као и чињеницу да су поједини послови на пројектовању и извођењу радова ишли паралелно у ситуацијама које су дозвољавале такве активности. Пре свега, ово се односи на пројектовање покретне и непокретне ентеријерске опреме, тако да је било могуће да се паралелно ради на пројектовању и извођењу појединих занатских радова.

У раду је представљен и описан поступак који може да послужи као пример, спроведеног/реализованог приступа у пракси када је у питању обнова и ревитализација старих објеката са пренаменом унутрашњег простора у другу функцију. Архитекта Дарко Поповић свој текст завршава следећом реченицом: „Дом књиге у Крагујевцу, са свим својим карактеристикама, представља објекат каквих у нашој средини, на жалост, још нема довољно, а пројектантски поступак аутора је пример, вредан и значајан, и у много ширим оквирима” (Поповић 1979: 13).

Нажалост, Дом књиге „Просвета” у Крагујевцу више не постоји. Објекат је добио другу намену и користи се као експозитура банке. Објекат је споља сачуван, поново обновљен, што је свакако добро, јер то заслужује центар Крагујевца. Обновљени су изгледи фасада комплетног објекта, уз промену боје и примену нових, савременијих материјала (сл. 8). Сама промена функције унутрашњег простора захтевала је комплетну промену ентеријера и опреме због нове намене унутрашњег простора. Објекат и даље, својом архитектуром, естетиком и историјском причом, улепшава центар града и уноси радост код пролазника, али буди и неку врсту сете на нека прошла времена. Такође, намеће и нека питања у стручној јавности, посебно код архитеката, који се, са разлогом, питају да ли је изведено, признато и награђено решење архитектуре унутрашњег простора морало да нестане, а Дом књиге промени намену и буде претворен у експозитуру банке за коју је могло бити нађено друго, исто тако атрактивно место у неком новом савремено грађеном и наменски опремљеном објекту. Код нас, све чешће, у области архитектуре и урбанизма, имамо случајеве да се уклањају вредни и значајни објекти, без поштовања ауторских права, како би њихово место заузели нови, високи и савремени.

На сву срећу, у свету се поново враћа тренд преуређења унутрашњих простора у књижаре, што се полако дешава и код нас, те бисмо могли бити оптимисти да ће књиге и места на којима су изложене и где их купујемо опстати и остати. Има пуно добрих решења која су примењена у реализацији, по димензијама

мањих простора и оних већих, од већег значаја за ширу заједницу, као што је кафе-књижара у оквиру Народне библиотеке Србије.

У познатим и признатим архитектонским часописима објављују се, врло детаљно, примери књижара, библиотека и читаоница изграђених или обновљених широм света. Кина и Јужна Америка, као и архитекти и други инжењери који раде у том делу света, представљају неки „нови талас” у архитектонском дизајну, конструкцији и техничкој опремљености оваквих објеката (сл. 9).

Литература

- Анштет 1981: Р. Anstett, „Die Begegnung mit der Denkmalpflege”, *Alte Bauten neu genutzt*, Stuttgart, Deutche Verlags-Anstalt, 14-16.
- Бакић 1972: Д. Бакић, *Пет векова Крагујевца*, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”.
- Вуловић 1979: П. Вуловић, „Дом књиге „Просвета” у Крагујевцу”, *Архитектура Урбанизам*, бр. 86, Београд: Савез друштава архитеката Србије, Урбанистички савез Србије и Удружење ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Србије, 42-45.
- Гашић 2016: Р. Gašić, „Fabrika i grad: Urbani razvoj Kragujevca pod uticajem autoindustrije 1953-1991”, *Istorija 20. veka*, Београд, 99-116.
- Годфри 1973: Т. Godfrey, *Planning and Design of Library buildings*, London: The Architectural Press
- Каула 1971: Р. N. Kaula, *Library building: planning and design*, New York: Oceana New York.
- Краус 1981: К. Krauss, „Zur Standsicherheit von Altbauten”, *Alte Bauten neu genutzt*, Stuttgart, Deutche Verlags-Anstalt, 26-28.
- Маневић, Гавриловић 2016: З. Маневић, С. Гавриловић, *Радојевић*, Београд: МАСА-Музеј асоцијације српских архитеката.
- Пашајлић 2020: Б. Пашајлић, *Трговачки објекти са урелаза XIX и XX век у Крагујевцу – идентификација и улога медија*, докторска дисертација, Нови Сад: Факултет техничких наука.
- Поповић 1979: Д. Поповић, „Дом књиге у Крагујевцу”, *Полишика, У свешћу књиге*, 07. VI 1979, IV/185, Београд, 13.
- Радојевић 1979: А. Радојевић, „Дом књиге „Просвета” у Крагујевцу”, *Изградња*, бр. 5/79, Београд, 26-35.
- Радојевић 2021: М. Радојевић, *Одржавање објеката и управљање*, Београд: Архитектонски факултет.
- Радојевић, Радојевић 2021: А. Радојевић, М. Радојевић, „Обнова и ревитализација породичне куће у Музеј Крајине у Неготину”, у: Б. Јотић, *Зборник Музеја примењене уметности у Београду*, Београд: Музеј примењене уметности, 108-116.
- Трифуновић 2008: В. Трифуновић, *Грађење Крагујевца у кнежевини и краљевини Србији*, Крагујевац: Кораци.

A HOUSE OF BOOKS *PROSVETA* IN KRAGUJEVAC: RECONSTRUCTION AND REFURBISHMENT

Summary

A House of Books *Prosveta* was reconstructed and refurbished back in 1978. The aim of this paper is to present the designing process, the selection of the optimal architectural solution and describe the construction procedure undertaken to protect the building and to enable that the interior could continue to be used as a bookshop with introducing the new accompanying services. In the course of designing process, a few various functions were connected into a whole. Moreover, attention was paid to keep the existing rhythm of facade openings, to apply the proper materials and to refurbish the outside appearance of the building. The applied methods enabled the introduction of the new accompanying services along with the installation and other technical systems. Furthermore, new aesthetic and artistic requirements were met. The result of the reconstruction and refurbishment was the extended protection of this significant building and its continued life cycle, as well as the modernization of the interior through technical, technological and functional means. The refurbished and functionally re-organized space of the House of Books *Prosveta* became a vital cultural centre for the citizens in the region of Šumadija. Due to changed social and economic changes, the purpose of this building was afterwards changed, thus terminating the nature of this building as "a cultural spot". In this way, a very successful architectural design, which received architectural awards, became forgotten.

Keywords: reconstruction, refurbishment, facility management, architectural and interior design, architectural tradition.

Milan A. Radojević
Aleksandar M. Radojević

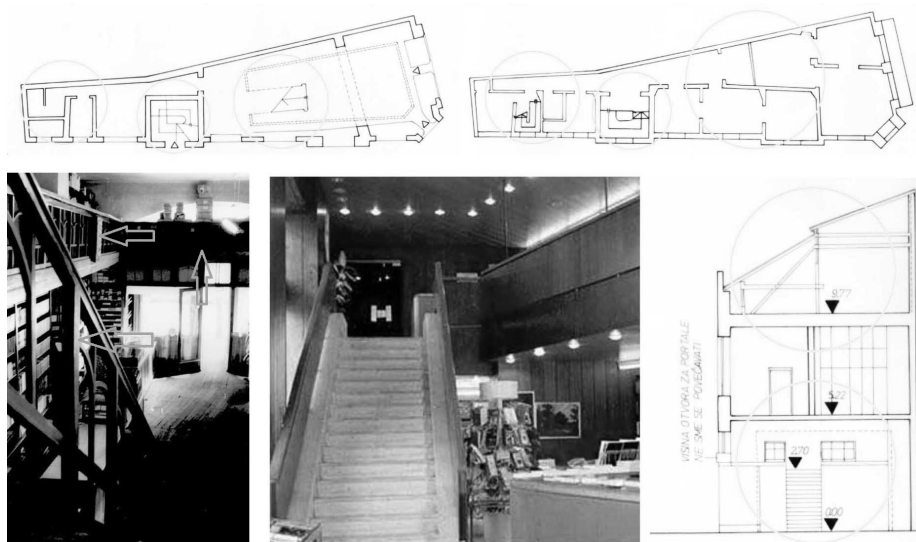
Слика 1 – Палата трговца Милана Николића, поглед на угао објекта између Краља Петра I и Масарикове улице у Крагујевцу (фотографије преузете из докторске дисертације др Бојане Пашајлић)

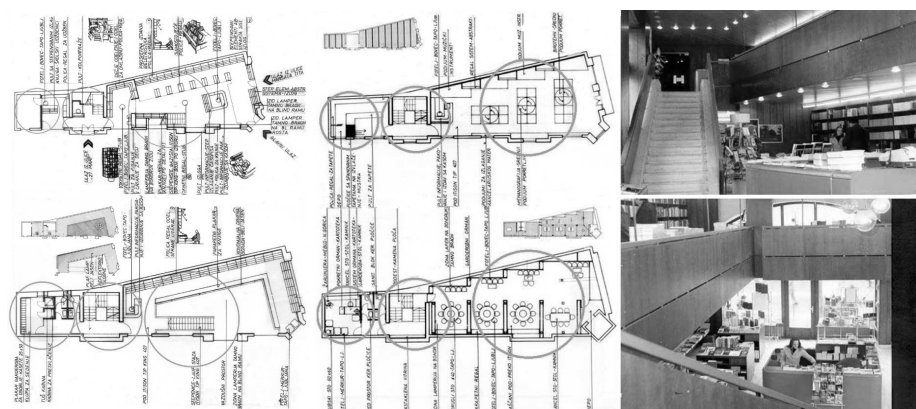
Слика 2 – Дом књиже „Просвета” у Крагујевцу, простор салона за промоцију књижа у поткровљу: Бранко Ђопић и Момо Капор у централном делу фотографије, критичар Петар Цацић, иза њега академик Антоније Исаковић, професор Александар Радојевић у десном делу фотографије (аутор фотографије Љуба Костић, 1978)

Слика 3 – Детаљ угаоног дела фасаде пре обнове и ревитализације објекта (лево, 1977). Изглед објекта после обнове и ревитализације (десно 1978, аутор фотографија Александар Радојевић)

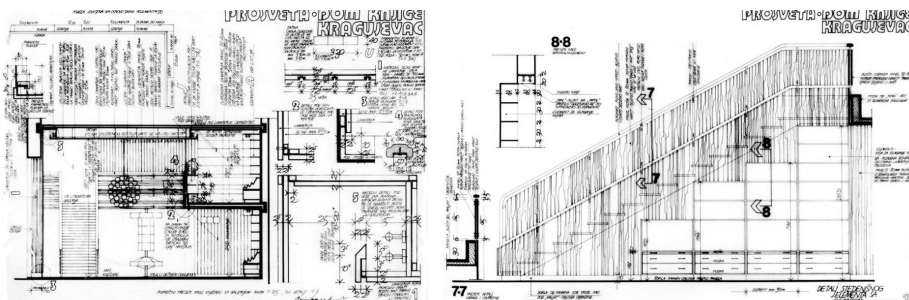
Слика 4 – Основа приземља, спрата и пресек. На цртежима су круговима означена места интервенције (аутор фотографије лево – Александар Радојевић и десно – Љуба Костић)

Слика 5 – Основе приземља, галерије спрата и поткровља и организација елемената опреме. На фотографијама једнокрако армиранобетонско степениште, чиме је остварена нова веза са галеријом и другим нивоима (аутор фотографија Љуба Костић, 1978)

Слика 6 – Изглед крова са уграђеним кровним прозорима у равни крова. Стрелицом је означен прозор изнад централне вертикалне комуникације, а кругом улаз из улице 27. марта (лево, фотографија преузета са Google Earth-а). Нова централна вертикална комуникација која повезује све нивое у објекту (у средини, горе и доле, аутор фотографија Љуба Костић, 1978). Поткровље, после обнове и ревитализације, намењено за промоције књига и сличне намене (десно, горе и доле, аутор фотографија Љуба Костић, 1978)

Слика 7 – Попречни пресек кроз објекат, са назначеним елементима опреме и неким детаљима веза (лево). Изглед и пресек и детаљи једнокраког армиранобетонског степеништа са оградом и уграђеним релацима (десно, аутор свих прилога Александар Радојевић)

Слика 8 – Садашњи изглед објекта (аутор фотографија Александар Кечић, 2022)

Слика 9 – Књижара „El Ateneo Grand Splendid” у Буенос Ајресу, кварт Барио норте (Barrio Norte). Подигнута је 1919. године као театар „Gran Splendid” (Pero & Torres Armengol, arch). Театар је најпре претворен у биоскоп, да би, 2000. године, био преуређен у књижару решењем архитектке Фернанда Манzoneа (Fernand Manzone) (преузето са www.gradnja.rs).

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига III

**СРБИЈА: ЈЕЗИК НАУКЕ О МУЗИЦИ
&
СРБИЈА**

Лектура и коректура
Ђорђе Радовановић

За издавача
Зоран Комадина, редовни професор
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Стефан Секулић

Штампа
Донат Граф, Београд

Тираж
150

ISBN
978-86-80596-31-0 (низ)
978-86-80596-52-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78(497.11)(082)
7(082)
37.091::78(082)
78:323.1(=163.41)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (17 ; 2022 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност. Књ. 3 : зборник радова са XVII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28-29. X 2022). Србија: језик науке о музици & Србија / уредници Биљана Мандић, Јелена Атанасијевић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2023 (Београд : Донат граф). - 274 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Тираж 150. - Стр. 5-9: О књигама са XVII међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредништво. - Стр. 11-12: О Трећој, уметничкој књизи зборника са XVII међународног научног скупа српски језик, књижевност, уметност / уредници. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-31-0
ISBN 978-86-80596-31-0 (низ)

а) Музичко васпитање -- Зборници -- Србија б) Уметност -- Мотиви -- Србија
-- Зборници в) Музика -- Националн идентитет -- Зборници

COBISS.SR-ID 127774473